

Chiar dacă aceste probleme descrise și soluții propuse nu sunt toate, neapărat, noi și originale, meritul principal al acestui studiu și, de altfel, al întregii lucrări, rezidă în rigoarea logică și metodologică cu care sunt tratate teme actuale, importante în ordinea realizării unor deziderate naționale, precum dezvoltarea economică și socială a țării. Am insistat mai mult asupra acestui studiu, nu pentru că le-am considerat pe celelalte mai puțin consistente, ci pentru că acesta mi s-a părut exemplar, din perspectiva unui anume model de demers sociologic complex.

O altă caracteristică a lucrării este stilul direct, în unele cazuri tăios, dar întotdeauna argumentat și evitând atât excesul de neutralitate, cât și derapajele pamfletistice.

Cartea apărută la Editura Polirom poate fi citită cu interes, atât de către cei care se află într-o fază incipientă de familiarizare cu sociologia, cât și de către specialiști ai domeniului, care pot găsi puncte de interes în diversitatea de studii de caz prezentate.

Unul dintre mesajele importante pe care autorul le transmite, pentru tinerii și mai puțin tinerii intelectuali cărora li se adresează prin această carte, este credința în rolul major pe care îl are de jucat știința și cultura în reconstrucția morală, economică și socială a țării.

„Nu este sigur că știința și cultura îi vor face mai buni pe toți oamenii, dar este sigur că îi vor face mai puțin răi”⁷.

Mihnea Preotesi

DUMITRU SANDU, *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării – Încredere, toleranță și rețele sociale*, București, Editura Polirom, 2003

Ca studentă a domnului profesor Dumitru Sandu, am folosit cărțile publicate de dumnealui pur și simplu ca manuale de studiu. Practic, nu poți vorbi astăzi despre tranziția românească fără să faci apel la *spațiul social al tranziției*, deci la studiile domnului profesor. Mă aflu, așadar, într-o postură sensibilă, din care nu poate lipsi subiectivitatea, de a realiza o recenzie la cartea unui profesor drag.

Dumitru Sandu face parte din categoria sociologilor de teren, „sociolog rural”, cum îi place dânsului să menționeze, și poate de aici provine sursa inspirației și materia primă care i-au permis să devină unul dintre cei mai prolifici sociologi români actuali, cu o mulțime de articole și studii de specialitate, apariții constante de carte la intervale de 3–4 ani. Opera domnului profesor este exemplară pentru ceea ce s-ar putea numi *specificitatea abordării sociologice*, realiste, mi-aș permite eu să o numesc și voi explica ce înțeleg prin aceasta. Nu înseamnă nici pură sinteză teoretică, nici pretenția de a explica în întregime și într-un mod unic o anumită problematică socială, ci pur și simplu problematizare, cercetare sistematică, continuitate a studiului. Dacă cineva m-ar întreba, azi, ce înseamnă și la ce folosește sociologia, l-aș îndruma pur și simplu să citească una dintre lucrările domnului profesor.

Format în tradiția școlii românești Stahl-Golopenția, adăugând acesteia paradigma capitalului social, profesorul Dumitru Sandu reușește să dezvolte o abordare foarte actuală a satului românesc, în contextul problematizării generale a societății noastre – recuperarea decalajelor de dezvoltare față de celelalte țări europene.

Regăsim, așadar, ca arie tematică: sociabilitatea și legătura acesteia cu dezvoltarea, satul ca spațiu de dezvoltare și sociabilitate, migrația.

⁷ P. 77, cap. *Structura culturii*, studiu de caz: *Valori și tipuri sociale în perioada de tranziție*.

Conform noii tendințe din teoriile dezvoltării, socialul este adus tot mai mult în sfera dezvoltării, atât ca finalitate, operaționalizare, cât și ca mijloc. După entuziasmul din ultimul deceniu, pe plan internațional, al considerării capitalului social drept un adevărat elixir ce vindecă bolile societăților aflate în dezvoltare, a urmat dezamăgirea și „oboseala donatorilor”, care nu reușeau să producă schimbările dorite. Tocmai pentru a depăși polemicile legate de rolul capitalului social în dezvoltare, autorul introduce o distincție foarte utilă între capital social și sociabilitate: „«**Sociabilitate**» este numele generic pentru relațiile sociale neconflictuale care aduc unitatea, agregarea socială. Or încrederea, toleranța, cooperarea și rețelele au tocmai această caracteristică. Dar **capitalul social** nu este numai sociabilitate, ci un anume gen de sociabilitate, respectiv genul „productiv» sau eficient” (pag. 10).

Aceasta înseamnă că nu se poate vorbi despre un nucleu al capitalului social, a cărui identificare poate garanta succesul unui proiect de dezvoltare, ci acesta este puternic contextualizat, iar în funcție de un anumit context, poate avea efecte pozitive sau negative, în procesul dezvoltării.

În primul capitol sunt făcute precizările teoretice și metodologice ale conceptelor de bază: încredere, toleranță, rețele sociale, sociabilitate, dezvoltare. Pentru ca în capitolele următoare, plecând de la importante surse de date: World Value Survey (1990–1993 și 1995–1997), Barometrul de Opinie Publică BOP (1999–2002), să se desfășoare o analiză detaliată prin suprapunerea „spațiilor” de sociabilitate, de dezvoltare și a celor teritoriale.

Dincolo de rezultatele mai mult sau mai puțin contestabile, modul de abordare rămâne de o deosebită relevanță metodologică: „Fenomenele de sociabilitate – mai ales cele de tip încredere interpersonală sau toleranță socială – nu pot fi estimate cu grad sporit de siguranță decât la modul relativ, structural și comparativ”. De aceea nu se poate vorbi despre nivelul toleranței în România, la modul absolut, ci numai prin comparație cu alte țări sau cu o altă situație din trecut.

Astfel, toleranța și încrederea sunt analizate, comparativ, la nivelul țărilor din Europa (pe dimensiunile: „discriminare-relativism social” și țări catolice, țări protestante, țări foste comuniste), apoi în interiorul României (în funcție de mediul de rezidență și vârstă).

Toleranța este abordată printr-o distincție care se dovedește semnificativă, în relație cu elementele ale spațiului social: *toleranță comportamentală* (manifestată prin respingerea discriminării) și *toleranță atitudinală* (asociată cu relativismul social sau cu pluralismul valoric). Distincția este confirmată și de observarea faptului că toleranța comportamentală depinde mai mult de caracteristici ale spațiului social (nivelul de dezvoltare economică și modernizare socială), iar toleranța atitudinală este influențată de caracteristici individuale de status ale profilului de status (pe dimensiunile: gen – vârstă – capital uman).

La populația românească, toleranța apare ca fiind, în principal, sub influența resurselor material-umane de status și a capitalului simbolic (dat de orientările valorice asociate cu modernitatea individuală și tradiționalismul identitar).

În urma analizei detaliate care este făcută configurației toleranței în spațiul românesc, se face o precizare cu implicații atât teoretico-metodologice cât și practice, cu referire la cumulativitatea și convergența formelor de capital. Este vorba despre corelația semnificativă care există între capitalul uman (operaționalizat ca educație și stare de sănătate) și capitalul social (relațional). Practic, „Întregul fond de capital social pare să fie o particularizare spațializată a capitalului uman... Dacă din punct de vedere strict analitic ele pot fi distinse, se pare că în plan practic, de acțiune sau intervenție socială, este important ca cei doi factori să fie considerați împreună” (p. 107).

În acest fel este făcută trecerea între o temă de interes general, care analizează sociabilitatea/toleranța (capitolele doi și trei) ca „liant al vieții sociale” și potențial factor de dezvoltare, către o analiză a specificului satului românesc, ca „*spațiu de dezvoltare și sociabilitate*”.

Capitolul patru este, practic, o dezvoltare a celor două articole publicate în revista „Sociologie Românească”: *Dezvoltare și sărăcie în satele României*, în nr. 4/1999 și *Cum ajungi într-un sat sărac – drumul sociologic*, în nr. 1–4/2001. Tema este de mare actualitate în contextul mult discutatei subdezvoltări a satelor din România. Pentru realizarea unei bune orientări a proiectelor de dezvoltare socială către satele cele mai sărace, dificultatea identificării acestora în diversitatea ruralului românesc. Sunt prezentate două tipuri de măsurare a sărăciei/dezvoltării satului, ca tip specific de sărăcie/dezvoltare comunitară.

Prima variantă de măsurare a sărăciei este prin indicele de dezvoltare comunitară (DEVSAT), alcătuit prin agregarea a șase tipuri de capital social la nivel de comunitate, iar a doua variantă este grila utilizată de Fondul Român de Dezvoltare Socială. Ambele metode au avantajele lor, metodologice sau practice, fiind deficitare pentru măsurarea corectă a sărăciei comunitare, în condiții de relief diferite. Aceste metode, împreună cu introducerea factorului regional și de relief, duc, practic, la realizarea unei hărți a sărăciei în mediul rural și la identificare unor tipuri diferite de sărăcie în regiuni istorice diferite: sărăcie umană, în Moldova, demografică, în Banat, prin izolare, în Oltenia și Dobrogea. Aceste observații pot avea impact asupra orientării intervențiilor de dezvoltare comunitară.

În ultimul capitol este analizată migrația ca „strategie de conversie a capitalurilor”, de asemenea continuarea a unor preocupări mai vechi ale autorului. Un necunosător al studiilor mai vechi ale sale s-ar putea întreba ce caută un capitol despre migrație într-o carte dedicată sociabilității și dezvoltării. Privită ca strategie de viață, migrația circulatorie externă poate fi analizată prin termenii de: „valuri de migrație”, „rețele”, „capital comunitar” și „sistem de migrație” și are consecințe economice pozitive la nivel individual, familial și comunitar. Astfel că, stocul de experiență migratorie existent într-o comunitate poate fi folosit ca un indicator al favorabilității componente socioumane a unei comunități pentru dezvoltare.

Analiza procesului de conversie a capitalurilor prin migrație permite formularea unor soluții de principiu pentru optimizarea fluxurilor de migrație circulatorie în străinătate, ca tip de migrație ce poate avea consecințe pozitive în planul dezvoltării.

Aș vrea ca, în încheiere, să punctez două dintre beneficiile majore pe care apariția aceste cărți le aduce pentru toți cei interesați de tematică. În primul rând, bogăția de informații referitoare la starea socială a spațiului rural românesc. Iar din punct de vedere metodologic, modul de abordare a două subiecte care iscă polemici aprinse în comunitățile științifice de pretutindeni: sociabilitatea și dezvoltarea considerate ca „spații” și studiate prin metoda „fenomenologiei calitative”, prin care se încearcă o analiză întemeiată a „comportamentelor strategice” și realizarea unui continuum între cercetarea minuțioasă – ipotezele interpretative – și construcția teoretică.

Veronica Mitroi

**ALEXANDRU CRIȘAN (coordonator și autor principal),
*Reforma la firul ierbii. Programul Educația 2000 +
sau lecțiile unui proces de schimbare, București,
Editura Humanitas Educațional, 2003***

Implicarea unui segment important din populația țării (cadre didactice, elevii și părinții acestora, cercetători etc.), zeci de mii de instituții prin care se asigură desfășurarea procesului de educație (școli, licee, universități, institute de cercetare, inspectorate școlare, case ale corpului didactic etc.), investite cu cel mai ridicat grad de responsabilitate socială, dau măsura sistemului de învățământ din România sau din oricare altă țară.

Eforturile unei singure instituții, de regulă ministerul de resort, oricât de mari ar fi și oricâtă dorință, voință și perseverență ar manifesta, se dovedesc insuficiente pentru un proces de reformă educațională radicală, de tipul celei care se derulează, în prezent, în România. Sprijinul, colaborarea cu alte instituții ale statului, cu organizații nonguvernamentale din țară și din afară este nu numai de dorit, ci și necesar pentru asigurarea reușitei reformei învățământului românesc.

Programul *Educația 2000+*, parte componentă a Fundației pentru o Societate Deschisă și-a propus, ca principal obiectiv, susținerea reformei sistemului de învățământ din România. Modul în